

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОЦІНЮВАННЯ
ЙМОВІРНОСТІ ЇХ БАНКРУТСТВА**

Досліджено категоріальний зміст поняття «банкрутство» та конкретизовано основні моделі визначення його ймовірності. Обґрунтовано методичні підходи до прогнозування ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств і здійснено узагальнення про використання економіко-математичних методів. Відображено основні тенденції порушення справ про банкрутство суб'єктів господарювання. Здійснено оцінку

© А. Р. Журавська

*Науковий керівник – д.е.н. О. В. Скидан

фінансового стану сільськогосподарських підприємств Житомирщини у розрізі показників їх рентабельності і динаміки розвитку, ліквідності та ділової активності, а також показників фінансової активності. На основі проведеного аналізу запропоновано рекомендації щодо виникнення кризових явищ та запобігання банкрутства сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: банкрутство, фінансовий стан, рентабельність, ліквідність, ділова активність, сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми

Питання банкрутства сільськогосподарських підприємств в Україні набуває особливої актуальності в умовах економічної кризи. Наразі механізм банкрутства є своєрідним критерієм відбору економічно стійких підприємств. Однак, масове банкрутство у галузі сільського господарства загрожує зниженням рівня продовольчої безпеки країни та вимагає належних засобів реагування на прояви кризи.

Нині вітчизняні сільськогосподарські підприємства потерпають від фінансових ускладнень, спричинених як зовнішніми загальнодержавними проблемами (нестабільність політичної ситуації, недосконалість законодавчої бази, криза неплатежів, спад виробництва), так і внутрішніми (неефективне використання коштів, недосконалий маркетинг, відсутність виробничого та фінансового менеджменту, незбалансованість фінансових потоків). Сукупність цих факторів викликає необхідність постійної діагностики фінансово-економічного стану сільськогосподарських підприємств, з метою попередження кризи, запобігання банкрутства, формування системи захисних механізмів антикризового управління залежно від виявлених факторів та інтенсивності їхнього впливу.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Проблемам визначення ймовірності банкрутства підприємств приділяється значна увага як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Розробкою теоретико-методичних аспектів прогнозування банкрутства підприємства займалися: Е. Альтман, У. Бівер, Д. Дюран, Г. Кадиков, В. Ковальов, Р. Ліс, Р. Сайфуллін, Г. Спрінгейт, Дж. Таффлер, Г. Тішоу та ін. Важливий внесок у вирішення актуальних питань з банкрутства та антикризового управління зробили вітчизняні вчені І. Жук, Л. Лігоненко, О. Терещенко, Т. Тесленко та ін. Проте, зазначена проблема потребує здійснення подальших досліджень, особливо з точки зору оцінювання ймовірності банкрутства та розробки пропозицій, щодо подолання кризи на сільськогосподарських підприємствах.

Мета, об'єкт та методика дослідження

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів та методичного обґрунтування проблем оцінювання рівня ймовірності банкрутства й здійснення

аналізу фінансово-економічної характеристики діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирської області.

Об'єктом дослідження виступає процес діагностики банкрутства підприємства та фінансово-економічної характеристики діяльності сільськогосподарських підприємств. Предметом дослідження є сукупність теоретичних й методичних аспектів діагностики фінансового стану та ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств. У процесі написання статті були використані загальні та спеціальні методи, що ґрунтуються на об'єктивних законах економіки. Зокрема, при дослідженні теоретичних аспектів питань банкрутства підприємства було використано методи теоретичного узагальнення та наукової абстракції; на основі різноманітних прийомів економіко-статистичного методу (статистичного спостереження, групування, порівняння) проведено аналіз показників фінансового стану та ймовірності банкрутства. Теоретичною та методичною основою дослідження є положення сучасних економічних й фінансових теорій у сфері діагностики фінансового стану та ймовірності банкрутства підприємств.

Результати досліджень

У науковій та навчальній літературі поняття банкрутство розглядається як неспроможність підприємства задовольнити вимоги кредиторів щодо оплати товарів, робіт, послуг, а також забезпечити обов'язкові платежі в бюджет і позабюджетні фонди. Професор О. Терещенко стверджує, що банкрутство – це пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи задовольнити в установленій для цього строк заявлені до неї з боку кредиторів вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом [6, с. 412]. Є. Андрушак вважає банкрутство як визнане судовими органами незадовільне господарське становище фізичної чи юридичної особи, ознакою якого є припинення розрахунків за зобов'язаннями через нестачу активів у ліквідній формі [2, с. 29-37].

Слід погодитися з науковою позицією Г. Ляшенка, на думку якого банкрутство є наслідком незадовільного управління підприємством, нехтування впливу різноманітних факторів мікро- і макросередовища, тобто є закономірністю розвитку підприємства на мікрорівні та формою підтримання конкурентоспроможності галузі [5, с. 103–108]. Як вважають В. П. Петренко та М. С. Лосева, в умовах ринкового середовища банкрутство – це плата за свободу вибору системою менеджменту підприємства стратегії і тактики його поведінки на ринку, розплата за управлінські помилки у стратегічному плануванні, хибні цілі й прийняті для їх досягнення рішення, наслідком чого повинно бути невідворотне включення механізму фінансового банкрутства – розорення боржника кредиторами [4, с. 200–201].

Здійснення діагностики фінансово-економічного стану та оцінювання ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств дає можливість виділити першорядні умови, що породжують банкрутство, а саме: втрата

платоспроможності й виникнення кризової ситуації. Необхідно формулювати чіткий та ефективний механізм попередження неспроможності у розрізі окремих стадій кризи: на першій стадії він призначений для завчасного виявлення втрати платоспроможності, другій – недопущення розвитку кризового стану, що призводить до банкрутства, або цілеспрямованого на поновлення платоспроможності, якщо на першій стадії вона знизилася.

Традиційно діагностика фінансового стану аграрних підприємств в Україні проводиться на основі співставлення фактичних та нормативних значень широкого кола фінансових коефіцієнтів. Система показників аналізу фінансового стану підприємства може бути умовно поділена на групи, що характеризують різні її аспекти: показники рентабельності і динаміки розвитку, ліквідності та ділової активності, фінансової активності. Кожна група містить велику кількість коефіцієнтів, але при проведенні фінансового аналізу сільськогосподарських підприємств ми досліджували тільки основні з них, що представлені у табл. 1.

Таблиця 1. Показники оцінки фінансово-економічного стану сільськогосподарських підприємств Житомирської області, 2010–2014 рр.

Показники	Нормативне значення	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Зміна, +,-
Показники рентабельності і динаміки розвитку							
Рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	> 0, збільшення	6,82	4,58	-18,13	-1498,47	153,22	146,40
Рентабельність (збитковість) всього капіталу, %	> 0, збільшення	3,81	2,35	-3,20	-17,25	-5,85	-9,66
Рентабельність (збитковість) діяльності підприємств, %	> 0, збільшення	6,72	4,99	-10,52	133,91	-11,12	-17,84
Період окупності капіталу, років	> 0, збільшення	14,9	20,0	-9,5	-0,7	-9,0	-23,87
Темпи зростання чистого доходу	збільшення		1,06	1,51	0,40	5,27	3,38
Показники ліквідності та ділової активності							
Коефіцієнт покриття	> 1	2,14	1,50	1,08	33,78	15,41	13,28
Коефіцієнт оборотності активів	> 0,5	0,57	0,47	0,30	0,13	0,53	-0,04
Коефіцієнт необоротних оборотності активів	< 1 зменшення	1,41	1,41	2,67	0,88	4,10	2,69
Коефіцієнт оборотних оборотності активів	< 0,1 зменшення	1,15	0,95	0,37	0,17	0,66	-0,49
Показники фінансової активності							
Коефіцієнт фінансової автономії	збільшення	0,56	0,51	0,18	0,01	-0,04	-0,60
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	збільшення	0,44	0,48	0,82	0,09	0,10	-0,34
Коефіцієнт співвідношення власного і позикового капіталу	> 0,5	1,27	1,06	0,22	0,13	-0,37	-1,64

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

У результаті аналізу доведено, що протягом досліджуваного періоду спостерігається значне погіршення фінансових показників сільськогосподарських підприємств, що призвело до їх кризового стану, особливо у період 2012–2013 рр. У 2013 р. сільськогосподарськими підприємствами було одержано 75628 тис. грн чистого збитку, що зумовило різке зменшення показників рентабельності. У 2014 р. спостерігається значне покращення цих показників, проте, порівняно з 2010 р., рентабельність власного капіталу, рентабельність діяльності підприємств та період окупності капіталу зменшилися, відповідно, на 9,7, 17,8 та 23,9 п. Показники ліквідності й ділової активності сільськогосподарських підприємств Житомирської області вказують на зростання: коефіцієнта покриття на 13,3, коефіцієнта оборотності необоротних активів – на 2,7 п. і зменшення коефіцієнта оборотності оборотних активів – на 0,49 п.

У результаті проведеного аналізу показників фінансової активності сільськогосподарських підприємств Житомирської області, наведеного у табл. 1, встановлено, що за період 2010–2014 рр. існує тенденція щодо зниження коефіцієнтів фінансової автономії, концентрації позикового капіталу та співвідношення власного і позикового капіталу, відповідно, на 0,6, 0,3 та 1,6 п., що вказує на значне погіршення фінансових показників сільськогосподарських підприємств протягом досліджуваного періоду, що призвело до їх кризового стану, особливо у період 2012–2013 рр.

Для стабілізації фінансового стану сільськогосподарських підприємств потрібно проаналізувати і покращити їх товарну структуру та поглибити спеціалізацію на виробництві такої продукції, яка надасть можливість ефективніше використовувати ресурси підприємства; поліпшити структурне співвідношення між основним і оборотним капіталом шляхом зростання останнього, що посилить його мобільність й забезпечить ефективне використання сукупного капіталу; безперервно здійснювати пошук шляхів зниження рівня собівартості продукції, у першу чергу, завдяки зниженню питомої ваги постійних витрат.

У період економічної кризи механізм банкрутства є специфічним способом відбору більш ефективних та економічно стійких підприємств. Однак, масове банкрутство у галузі сільського господарства може спричинити зниження рівня продовольчої безпеки регіону та потребує негайного реагування на прояви кризи. Для оцінки масштабів кризових явищ слід розглянути основні тенденції порушення справ про банкрутство суб'єктів господарювання (рис. 1).

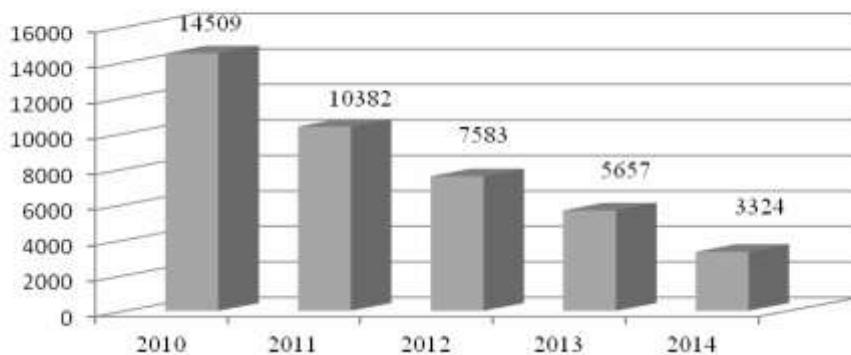

Рис. 1. Кількість порушених справ про банкрутство підприємств в Україні, 2010–2014 рр.

*Примітка: відображено інформацію про чисельність справ, закінчених провадженням.

Джерело: побудовано за даними [1].

Згідно з інформацією, яка надходить до Державного департаменту з питань банкрутства, протягом 2014 р. закінчено провадженням 3324 справ про банкрутство підприємств різної форми власності. Кількість порушених справ про банкрутство підприємств 2010–2014 рр. має тенденцію до зниження. У 2011 р. кількість справ, закінчених провадженням, становила 10382, 2012 р. їх чисельність скоротилася на 2454 випадки, 2013 р. – на 1886 та 2014 р. – на 2333.

Існує значна кількість методів діагностики за допомогою моделей ймовірності банкрутства: двофакторна та п'ятифакторна моделі Е. Альтмана, п'ятифакторна модель Е. Альтмана адаптована, дискримінантна модель Р. Ліса, дискримінантна модель Дж. Таффлера, показник діагностики платоспроможності Ж. Конана і М. Гольдера, коефіцієнт У. Бівера, модель Г. Спрінгейта, дискримінантна модель О. Терещенка, модель Р. Сайфулліна-Г. Кадикова, О. Зайцевої та ін.

Найбільш широко використовується серед методів прогнозування ймовірності банкрутства модель «Z-рахунку» Е. Альтмана. Дана модель запропонована у 1968 р. відомим економістом Е. Альтманом. Індекс, побудований завдяки апарату мультиплікативного дискримінантного аналізу, дає змогу поділити суб'єкти господарювання на потенційних банкрутів й не банкрутів і має такий вигляд:

$$Z = 3,107 \cdot K_1 + 0,995 \cdot K_2 + 0,42 \cdot K_3 + 0,847 \cdot K_4 + 0,717 \cdot K_5, \quad (1)$$

де K_1 – відношення прибутку до сплати відсотків до активів;
 K_2 – відношення виручки до активів;
 K_3 – відношення балансової вартості власного капіталу до залученого;
 K_4 – відношення реінвестованого прибутку до активів;
 K_5 – відношення власних обігових коштів до активів.

При значенні показника, більшому за 1,23, – фінансовий стан є стійким, а при меншому за 1,23 – нестійким.

Питання неможливості застосування зарубіжних методик для оцінки фінансового стану українських підприємств, розглянув вітчизняний економіст О. Терещенко. Він розробив дискримінантну функцію з 6 змінними. Модель має вигляд

$$Z_{\text{ТЕР}} = 1,5 \cdot X_1 + 0,08 \cdot X_2 + 10 \cdot X_3 + 5 \cdot X_4 + 0,3 \cdot X_5 + 0,1 \cdot X_6, \quad (2)$$

де X_1 – відношення грошових надходжень до зобов'язань;
 X_2 – відношення валюти балансу до зобов'язань;
 X_3 – відношення чистого прибутку до середньорічної суми активів;
 X_4 – відношення прибутку до виручки;
 X_5 – відношення виробничих запасів до виручки;
 X_6 – відношення виручки до основного капіталу.

Коли $Z_{\text{ТЕР}} > 2$ – банкрутство не загрожує, $1 < Z_{\text{ТЕР}} < 2$ – фінансова стійкість порушена, $0 < Z_{\text{ТЕР}} < 1$ – існує загроза банкрутства.

Найбільш прийнятною є модель діагностики банкрутства українського науковця О. Терещенка, що дає змогу провести найбільш ранню діагностику ймовірності банкрутства. Це дає резерв часу для здійснення антикризових заходів на підприємстві. Ця модель враховує як специфіку роботи українських підприємств, так і відмінності у методиці складання фінансової звітності в Україні та інших країнах. Однак, негативним є те, що моделі діагностики банкрутства не показують, які саме причини призвели підприємство до кризового стану, а лише відмічають сам факт банкрутства. Для встановлення причин виникнення кризового стану підприємства необхідно здійснювати комплексний аналіз його фінансового стану.

Отже, здійснення вчасної та якісної діагностики фінансового стану сільськогосподарських підприємств є головним завданням у системі менеджменту підприємства і при стійкому, і при кризовому стані, а також при банкрутстві. Важливо, щоб такі рішення та тенденції розроблялися заздалегідь, а не тоді, коли підприємство вже має збитки. Тільки завдяки постійній діагностиці фінансового стану можна забезпечити оптимальний напрям розвитку підприємства та попередити виникнення банкрутства.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Підсумовуючи результати проведених досліджень, можна відзначити, що у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області у 2014 р., порівняно

з 2010 р., зменшилися показники рентабельності власного капіталу, рентабельності діяльності підприємств та період окупності капіталу, відповідно, на 9,7, 17,8 та 23,9 п. Також існує негативна тенденція щодо коефіцієнтів фінансової автономії, концентрації позикового капіталу та співвідношення власного і позикового капіталу, що вказує на значне погіршення фінансових показників сільськогосподарських підприємств, що призвело до їх кризового стану, особливо у період 2012–2013 рр.

Це пов'язано з тим, що деякі підприємства не змогли адаптуватися і працювати в нових умовах господарювання, а деякі, вже здійснюючи господарську діяльність в нових умовах ринку, не уникли кризової ситуації через мінливість та непередбачуваність зовнішнього середовища. Погіршення більшості розрахункових коефіцієнтів потребує подальшої імплементації інструментарію антикризового фінансового менеджменту.

Встановлено, що для ефективного управління підприємством важливим є вчасне виявлення загрози фінансової кризи і адекватне реагування на неї. У зв'язку з цим, пропонуємо використовувати експертне оцінювання на основі анкетування топ-менеджменту для виявлення сильних й слабких сторін, можливостей та загроз, щоб сконцентрувати увагу на пріоритетних напрямках розвитку та сформувані сценарії вирішення недоліків. У діагностиці підприємства пропонуємо надавати перевагу саме SWOT-аналізу, оскільки, на відміну від PEST-аналізу, він враховує вплив внутрішнього середовища і є менш трудомістким порівняно зі SPACE-аналізом, що є перспективним напрямом подальших досліджень.

Література

1. Аналітична інформація щодо стану здійснення правосуддя. Офіційний веб-портал «Судова влада України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/>.
2. Альтернативні джерела фінансування в умовах світової фінансової кризи [Електронний ресурс] / Н. О. Коваленко – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_econ/2010_2/Koval.htm
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Коваленко О. В. Теоретичні і практичні аспекти сучасного антикризового управління промисловим підприємством / О. В. Коваленко, О. О. Дробішева // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 4 (8). – С. 34–42.
5. Лосева М. С. Процедура банкрутства – ефективний важіль примусового удосконалення систем управління суб'єктами господарювання / Є. А. Ревтюк, В. П. Петренко, Е. Е. Ібрагімов // Регіональні перспективи (Полтава). 2000. – С. 200–201.
6. Терещенко О. О. Фінансовий контролінг : навч. посіб. / О. О. Терещенко, Н. Д. Бабяк. – К. : КНЕУ, 2014. – 408 с.